

TEORIJSKE OSNOVE I METRIKA KONKURENTNOSTI PRIVREDE

UVOD

Izuzetno brze promene do kojih je došlo poslednjih decenija mogu se značajnije sagledati tek pošto se uzme u obzir globalna međuzavisnost, odnosno globalno preplitanje društvenih, ekonomskih i političkih procesa. Formiranje jedinstvenog svetskog tržišta radne snage, roba, usluga i kapitala dovelo je do porasta obima trgovine, dok su nove napredne komunikacione tehnologije, kao što su internet i sateliti, omogućile brži prenos i razmenu znanja, kao i protok informacija. Kao odgovor procesu globalizacije, neujednačenom regionalnom rastu i razvoju, ogromnom broju novih proizvoda i usluga, kao i povećanoj mobilnosti stranih investicija, izrodila se potreba za proučavanjem pojma konkurentnosti i faktora koji na nju utiču.

U potrazi za efikasnim alatima koji bi unapredili konkurentnost, povećali produktivnost, uticali na inovativnost proizvodnje i doprineli podsticanju razvoja ukupne ekonomije čitave zemlje, neophodno je najpre obratiti pažnju na merni sistem koji utiče na pravilno pozicioniranje jedne zemlje kroz usaglašavanje faktora i instrumenata koji utiču na podizanje efikasnosti poslovanja, poboljšanje poslovnog ambijenta i konkurentne pozicije. Efikasan tehnološki, tržišni i konkurentski odgovor na izazove vremena omogućuje stvaranje povoljnijih uslova za razvoj privrede. U uslovima izrazite turbulencije na tržištu kakva vlada danas na globalnom planu, nesmetani privredni razvoj zahteva veoma temeljno izučavanje i primenu procesa odlučivanja i poslovne inteligencije, kao i sistemskog pristupa u cilju unapređenja konkurentnosti privrede.

U ranijem periodu, kada smo imali daleko mirnije uslove poslovanja na tržištu, primarnu ulogu u procesu odlučivanja i poslovanja zauzimali su individualni donosioci odluka i zemlje su razvijale internu strategiju razvoja privrede imajući u vidu sopstvene kriterijume i ciljeve. Ipak, danas je to relativno drugačije. Drugačije je pre svega zbog

REZIME

Rad se bavi globalnim izveštajem o konkurentnosti, pri čemu se istražuju i prezentuju ključni faktori i njihovi međusobni odnosi, kao i promena metodologije njihovog obračuna.

Ključne reči: Izveštaj o globalnoj konkurentnosti, održivost, institucije, infrastruktura, IKT, makroekonomska stabilnost, zdravlje, veštine, tržište robe, tržište rada, finansijski sistemi, veličina tržišta, poslovna dinamika, sposobnost inovacije

¹ Republički zavod za statistiku Srbije i ALFA BK Univerzitet, e-mail: snezana.raf84@gmail.com

postojanja veoma velikog broja informacija koje je potrebno obraditi, kako bi se donela kvalitetna poslovna odluka. Sve ovo ostvarilo je veliki uticaj koji se direktno odrazio na to da proces odlučivanja, odnosno donošenja odluke, postane veoma složen. U poslednje vreme proces odlučivanja zauzima sve značajniju ulogu, ne samo u naučnim krugovima, već i u praktičnoj primeni. Da bi se donela kvalitetna odluka, imperativno je izučiti razvoj metrike i metričkog sistema koji određuju relevantnost ulaznih podataka koji će se koristiti pri odlučivanju. Pridajući pažnju dogovorenim standardima, planiranim ciljevima i očekivanim zahtevima, prilikom obrade odlučivanja omogućuje se postizanje strategije i vrednosti koje su usaglašene sa teorijsko-metodološkim determinantama koje imaju implementacionu valjanost.

Poslovno odlučivanje se potom prenosi na strategijsko upravljanje, kako poslovnom organizacijom, tako i privredom zemlje, po istom principu kroz kontinuirani proces kaskadnog postavljanja i operacionalizaciju ciljeva subjekta, npr. privrede, koju možemo posmatrati kao vid poslovne organizacije. Razumevanje metričkog sistema utiče na konkretizaciju prilikom planiranja, merenja, monitoringa, ocenjivanja, davanja povratnih informacija i unapređenja performansi. Ono je sredstvo za postizanje boljih, ciljanih rezultata sa razumevanjem i upravljanjem performansama u okviru dogovorenih standarda i planiranih ciljeva. Standardizacija mernog sistema se sve više odvija na globalnom nivou, a interni i nacionalni kriterijumi se putem konsenzusa usaglašavaju sa postavljenim međunarodnim standardima radi omogućavanja komparacije i radi objektivnosti prilikom procene posmatrane pojave, u ovom slučaju konkurentnosti.

U tom smislu ću se u ovom radu osvrnuti na prezentovanje i valorizaciju stubova konkurentnosti i na primenu nove metrike uspeha prilikom ocene konkurentnosti, koja je donela drugačiji pristup klasifikovanju i određivanju konkurentne prednosti. Rangiranje zemalja je nastavljeno po utvrđenoj dinamici, ali su propisane norme izmenjene da isprate permanentan i turbulentan proces razvoja ljudskog društva i privrede u uslovima krize, kako zdravstvene, tako i političke, koja je uticala da globalni ekonomski rast i dalje ostane nizak, a nezaposlenost uporno na visokom nivou. Oporavak postaje nesiguran i traje duže nego što bi se to inače očekivalo, tako da se pojavljuje izraz "novi normalan" za prigušeni ekonomski rast, nizak rast produktivnosti i visoku nezaposlenost. Konflikt na Bliskom istoku, terorizam i migrantska kriza, kao i skorašnji pandemijski i geopolitički šokovi usled krize u Ukrajini, samo su doprineli

produbljanju ekonomskih poteškoća. Sa druge strane, takozvana četvrta industrijska revolucija i novi načini konzumiranja, kao što je deljenja ekonomija, mogu dovesti do novog talasa značajnih inovacija koje podstiču rast. U isto vreme smo svedoci da, u mnogim zemljama, donošenje političkih odluka koje se tiču ekonomije postaje značajnije okrenuto prema građanima, ali i ukupnim društvenim ciljevima.

Bilo da su ekonomije upale u zamku “novog normalnog” ili uživaju u povlasticama najnovijih inovacija, na njih će presudno uticati nivo konkurentnosti koje imaju. Politički donosioci odluka, preduzetnici i lideri civilnog društva moraju da sarađuju kako bi obezbedili kontinuirani rast i bolje rezultate u ekonomskom razvoju. Kako bi se postigla dominantna konkurentnost, nije dovoljno samo da postoje tržišta koja dobro funkcionišu. Neophodne su i jake institucije koje su sposobne da se prilagode, da imaju pristup talentima i visok kapacitet za inovacije. Ovi elementi postajuće sve bitniji u budućnosti, jer ekonomije koje su konkurentne, otpornije su na rizike i bolje se prilagođavaju brzo promenljivom okruženju.

Skoro 40 godina, Globalni izveštaj o konkurentnosti (The Global Competitiveness Report) istražuje i prezentuje ključne faktore i njihove međusobne odnose koji određuju ekonomski rast kao i nivo sadašnjeg, ali i budućeg prosperiteta jedne države. Izveštaj ima za cilj da izgradi opšte razumevanje glavnih ekonomskih prednosti i slabosti, tako da svi zainteresovani činioци budu u mogućnosti da sarađuju na oblikovanju ekonomskih agendi koje se bave izazovima i povećanjem mogućnosti.

POJMOVI ODRŽIVOSTI, ODRŽIVOG RAZVOJA, KONKURENTNOSTI, ODRŽIVE KONKURENTNOSTI

Povezanost između nekih aspekata održivosti i ekonomskog rasta intenzivno su proučavali mnogi akademici, politički praktikanti i međunarodne organizacije. Interesovanje javnosti za održivi razvoj se umnogome povećalo poslednjih decenija, pod uticajem radova kao što je na primer izveštaj pod nazivom “Naša zajednička budućnost”, koji je objavila Bruntland komisija 1987. godine (Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, koju je osnovala Organizacija ujedinjenih nacija) (6).

U ovom originalnom izveštaju, održivi razvoj je definisan kao “razvoj koji prepoznaje potrebe u sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da prepoznaju svoje sopstvene potrebe.” Širinom ove definicije nameravalo

se da se obuhvati nekoliko dimenzija razvoja koje prevazilaze uobičajene granice ekonomskog rasta, čime bi se pokri- le i materijalne i nematerijalne životne potrebe. Ovaj početni koncept najviše je usredsređen na ekološke aspekte razvoja, ali je evoluirao vremenom, tako da je danas opšte prihvaćeno da održivost uključuje i ekonomsku i socijalnu dimenzi- ju. Uprkos ogromnom interesovanju za održivi razvoj, po- vezanost između ekološke ili socijalne održivosti sa nacio- nalnom konkurentnošću samo je marginalno istražena. Do današnjeg dana, ekonomisti su većinu svojih napora uložili u pokušaj da razumeju način na koji ekonomski rast utiče na kvalitet okruženja i na raspodelu zarada i obrnuto. Ipak, manje se zna o onim aspektima održivosti koji su poveza- ni sa konkurentnošću i produktivnošću. Svetski ekonomski forum je stoga angažovan na velikom broju aktivnosti kako bi se proširila znanja o održivosti i njenoj vezi sa konku- rentnošću. Preciznije govoreći, Svetski ekonomski forum je predvodio debatu o ekološkoj održivosti, radeći na obliko- vanju agendi, obuhvatajući javno-privatne platforme koje pomažu vladama da se oslone na stručnost privatnog sektora da identifikuje i sprovede rešenja za najteže probleme.

Vremenom, Svetski ekonomski forum je u svoje vide- nje fenomena konkurentnosti ubacio nove koncepte i ide- je, čime se došlo i do promene načina merenja konkurento- sti. Najpre je uveden Indeks konkurentnosti rasta (Growth Competitiveness Index) 2000. godine, kao pokazatelj konku- rentnosti na makro nivou, zatim indeks koji je fokusiran na mikroekonomske pokazatelje rasta – Indeks poslovne kon- kurentnosti (Business Competitiveness Index – BCI) i, naj- zad 2004. definisan je Indeks globalne konkurentnosti (Glo- bal Competitiveness Index - GCI), koji je objedinio mikro i makroekonomske elemente konkurentnosti.

Održiva konkurentnost je širi koncept od konkurentno- sti, jer se ne fokusira samo na potencijale za rast na srednjo- ročnom i dugoročnom nivou, već i na samu prirodu pro- cesa rasta i njegove efekte na celokupan život ljudi u jed- noj državi. Održivu konkurentnost, stoga, definišemo kao skup institucija, politika i faktora koji čine naciju produktiv- nom na duži period, obezbeđujući pritom i socijalnu i eko- lošku održivost. Odnos između konkurentnosti i održivo- sti je kompleksan i uključuje odnos između konkurentno- sti i ekološke održivosti, kao i odnos konkurentnosti i soci- jalne održivosti.

Socijalnu održivost definišemo kao skup institucija, po- litika i činilaca koji omogućavaju svim članovima društva da uživaju u najboljoj mogućoj zdravstvenoj nezi, partici- paciji i sigurnosti. Ovim putem dolazi do uvećanja njihove

moći da doprinesu i da uživaju u beneficijama ekonomskog prosperiteta zemlje u kojoj žive. Ekološku održivost definišemo kao skup institucija, politika i činilaca koji omogućavaju uspešno rukovođenje resursima i tako stvore napredak za sadašnje i buduće generacije (4). Bitno je obratiti pažnju i na odnose između socijalne i ekološke održivosti, koji se uspostavljaju putem raznih kanala, kao što su, na primer, zdravlje i ekološka degradacija, demografija, siromaštvo i životna sredina, klimatske promene, prehrambena sigurnost i konflikti.

ANALITIČKI OKVIR ZA MERENJE ODRŽIVE KONKURENTNOSTI – SOCIJALNA I EKOLOŠKA ODRŽIVOST

Poslednjih decenija učinjeni su značajni napori na razvijanju metoda za merenje konkurentnosti. Na primer, računovodstveni koncept trostruke donje linije (eng. the concept of tripple bottom line accounting), koji se pojavio 80-ih godina prošlog veka, bio je veliki pokušaj da se proširi tradicionalni okvir izveštavanja za kompanije i države koje su u obzir uzimale, pored finansijskih i ekonomskih, i ekološke i socijalne performanse. Bitan iskorak u tom smeru predstavljao je rad Stiglic-Sen-Fitozijeve komisije (eng. Stiglitz-Sen-Fitoussi Commision) iz 2009. godine. Tim radom, ova komisija je pokušala da proširi merenje prosperiteta na društva “preko merenja aktivnosti na tržištu do merenja blagostanja”. Najbliža indeksu globalne konkurentnosti (GCI), bila je verzija indeksa održive konkurentnosti (Sustainable Competitiveness Index – SCI) iz 2011. godine. Ovaj indeks je već sledeće godine zamenjen indeksom globalne konkurentnosti, prilagođenim za održivost (sustainability adjusted GCI).

Međunarodne organizacije podjednako ulažu napore u merenje održive konkurentnosti. Evropska komisija je, na primer, integrisala ciljeve održivosti u svojoj strategiji razvoja pod nazivom “Evropska strategija 2020” (7). Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) objavila je Inicijativu za bolji život (Better Life Initiative), merenu indeksom za bolji život, koja uključuje društvene i ekološke metrike održivosti. I naposljetku, Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) takođe uključuje koncepte ekološke održivosti.

Svetski ekonomski forum je napravio analitički okvir za merenje konkurentnosti, polazeći od definicije održive konkurentnosti. Taj okvir bi trebalo da posluži za formulisanje politika koje su usmerene na uspostavljanje ravnoteže

između ekonomskog prosperiteta sa jedne i socijalne i ekološke održivosti sa druge strane. Konkurentnost, onakva kakva je, ne mora nužno da dovede do održivog nivoa prosperiteta. Potreban je određen nivo ekonomskog prosperiteta kako bi se dostigao viši životni standard, kao i ocena sposobnosti zemlje da generiše prosperitet za svoje građane i da taj prosperitet bude održiv. Drugačije rečeno, konkurentnost je neophodan, ali ne i dovoljan uslov za prosperitet koji će trajati. Iz tog razloga, javlja se potreba za merenjem socijalne i ekološke održivosti.

Definisanje funkcionalne veze između konkurentnosti i održivosti, kao i identifikovanje i merenje stubova i varijabli koje pokreću ekološku i socijalnu održivost, kompleksni su zadaci sa stanovišta merenja. Za sada nema dovoljno dokaza koji bi doveli do nastanka zdrave funkcionalne veze između njih, ali postoji jedan jednostavan pristup u definisanju linearne veze između tri dimenzije. Kao rezultat, krajnji opšti Globalni indeks konkurentnosti koji je prilagođen za održivost, predstavlja prosek dva indeksa prilagođena za održivost, a to su:

1. Socijalna održivost – prilagođeni GCI i
2. Ekološka održivost – prilagođeni GCI

Stub socijalne održivosti

Za određivanje socijalne održivosti, Svetski ekonomski forum identifikuje tri konceptualna elementa, prikazana u Tabeli 1.

Tabela 1: Konceptualni elementi stuba socijalne održivosti

Pristup osnovnim potrebama	Osetljivost na šokove	Socijalna kohezija
Pristup sanitarnim uređajima	Ranjiva zaposlenost	Gini koeficijent dohotka
Pristup prečišćenju vode za piće	Razmere neformalne ekonomije	Socijalna mobilnost
Pristup zdravstvenoj zaštiti	Zaštita kroz mrežu socijalne sigurnosti	Nezaposlenost mladih

Izvor: (1)

Prva kategorija je mera uključivanja, kao i mera zadovoljenja osnovnih fizičkih potreba. Ova kategorija bi mogla da sadrži i druge elemente koji su izostavljeni jer nema dovoljno podataka o njima, kao što su pristup adekvatnim objektima i prehrambena sigurnost. Populacija koja ima slab pristup vodi, hrani, skloništima, zdravstvenoj nezi i sanitarnim uređajima, ne može da razvije svoje pune kapacitete.

Druga kategorija je povezana sa konceptom ekonomske sigurnosti. Prvi element se odnosi na ranjivu zaposlenost

kao procenat u ukupnoj zaposlenosti. Razmere neformalne ekonomije omogućavaju da se utvrdi kako je radna snaga integrisana u zvaničnim strukturama. Radna snaga koja se nalazi na nižim integracionim nivoima je ranjivija što se tiče gubitka posla, starosnog doba, majčinstva, invaliditeta ili bolesti. Mreža socijalne sigurnosti predstavlja meru zaštite: u vremenima finansijske i ekonomske nestabilnosti, ona pomaže domaćinstvima da sačuvaju pristup osnovnim potrebama, a da ne upadnu u zamke siromaštva. Obezbeđivanje zaštite takođe vodi ka osećaju finansijske sigurnosti koja omogućava logičkim sledom pojedincima da investiraju i poduzimaju preduzetničke rizike, što dalje može dovesti do stvaranja novih radnih mesta i inovativnih ideja, pri čemu od svega toga korist ima celokupna ekonomija.

O trećoj kategoriji se može razmišljati kao o proceni socijalne kohezije koja uključuje tri indikatora. Prvi je tzv. Gini indeks kojim se meri nejednakost u zaradama, pri čemu treba imati u vidu da sa normativnog stanovišta, prekomerna nejednakost može da sakrije relativno siromaštvo koje bi sprečilo porodice sa nižim primanjima da imaju jednake šanse u društvu kao oni sa visokim primanjima. U kontekstu održive konkurentnosti, bitno je da generacije koje dolaze mogu da poboljšaju svoje uslove nezavisno od socijalno-ekonomskog statusa svojih roditelja. Odsustvo takve socijalne mobilnosti moglo bi da bude štetno za razvoj ljudskog kapitala, jer talentovani pojedinci, u društvima koja im ne dozvoljavaju da imaju pristup obrazovanju i da napreduju, neće moći ekonomski da se izdignu i moraće da potraže svoju šansu negde u inostranstvu. Visoka nezaposlenost i konstantna nejednakost mogu dovesti do pojave političke nestabilnosti. Naposletku, visoka nezaposlenost mladih može smanjiti socijalnu koheziju i izazvati značajne ekonomske i socijalne troškove. Nezaposleni radnici će imati niska primanja celoga života, što će im se odraziti na zdravlje i smanjiti potencijal narednih generacija da uspeju. Sa ekonomskog gledišta, visoka nezaposlenost mladih rezultira neuspehom da se mobilizuju postojeći resursi i izgrade veštine za produktivnost.

Stub ekološke održivosti

Svetski ekonomski forum, kako bi razvio stub ekološke održivosti, blisko je sarađivao sa stručnjacima na Jejlovom centru za ekološko pravo i politiku (Yale's Center for Environmental Law and Policy – YCELP) i Centrom za međunarodnu mrežu naučnih informacija o Zemlji (Center for

International Earth Science Information Network – CIESIN) na institutu Univerziteta Kolumbija. Ove dve organizacije su stvorile indeks ekološke performanse (Environmental Performance Index – EPI), koji pruža mnogo razumljivih pokazatelja nacionalnih performansi o raznim ekološkim pojavama. U ovom stubu, indikatori su takođe razvrstani u tri kategorije, sa ciljem da se pokriju najrelevantniji aspekti ekološke održivosti, prema prikazu iz Tabele 2.

Tabela 2: Konceptualni elementi stuba ekološke održivosti

Politika zaštite životne sredine	Upotreba obnovljivih resursa	Uništavanje životne sredine
Ekološki propisi (strogoća i sprovođenje)	Intenzitet korišćenja vode u poljoprivredi	Nivo koncentracije štetnih materija u vazduhu
Broj ratifikovanih međunarodnih ekoloških sporazuma	Promena površina pod šumom	Intenzitet ugljen-dioksida
Zaštita životnih zajednica (bioma) na zemlji	Prekomerna eksploatacija ribljeg fonda	Kvalitet prirodnog okruženja

Izvor: (1)

Prva kategorija u ekološkom stubu je ekološka politika, koju čini veliki broj propisa koji omogućavaju jednoj zemlji da ostane posvećena zaštiti prirodnog kapitala. Međunarodnih ekoloških sporazuma ima ukupno 25, u kojima pojedinačna država ima ulogu učesnika. Ova varijabla pokazuje koliko je određena država posvećena ekološkim temama i koliko je napora spremna da uloži u rešavanje globalnih ekoloških izazova. Ove varijable zajedno idu do onih granica do kojih su države voljne da odgovore na ekološke probleme, pri čemu je bitno da se one nalaze u vladinim agendama.

Druga kategorija se dotiče obnovljivih resursa. Intenzitet korišćenja vode u poljoprivredi se određuje kao bitan faktor, jer se njime meri efikasnost poljoprivrednog sektora u upotrebi vode, promeni površina pod šumama, kao i koliko je ukupno zemlje ostalo bez šuma tokom vremena, izraženo u procentima i eksploataciji ribljeg fonda. Smanjenje kapaciteta za obnavljanje je jedan od najvećih ekoloških problema za koji nema jednostavnog rešenja. Iako je teško prikupiti i predstaviti podatke u ovim oblastima, za države je veoma bitno da upravljaju ovim resursima tako da i dalje budu dostupni budućim generacijama.

Treća kategorija u obzir uzima uništavanje životne sredine i ekosistema na način da to ozbiljno škodi zdravlju ljudi. Nivo koncentracija štetnih materija u vazduhu je pokazao negativne posledice po zdravlje ljudi. Smatra se da je zaštita životne sredine je osnova održivog razvoja (11). Iako ugljen-dioksid doprinosi klimatskim promenama. Bitno je

imati na umu da se ovim stubom ne obuhvataju klimatske promene kao značajan faktor. To se dešava zato što ne postoji dogovor oko toga kojoj državi pripisati odgovornost za emisije ovih gasova.

Svi ovi indikatori pokazuju važne komponentne kako socijalne, tako i ekološke održivosti, ali trebalo bi imati na umu da njihova lista uopšte nije završena. U budućnosti bi, između ostalog, trebalo uključiti i druge faktore kao što su merenje socijalne participacije, poštovanje osnovnih ljudskih prava, stepen diskriminacije i odnos prema manjinama, ali nema dovoljno podataka i odgovarajućih indikatora za to. U budućnosti je potrebno mnogo međunarodnih napora kako bi se obezbedila sredstva za prikupljanje podataka i definisanje standarda merenja aspekata rasta, pri tom integrišući koncepte kao što su socijalna i ekološka održivost u procesu donošenja ekonomskih odluka.

ANALITIČKI OKVIR ZA MERENJE ODRŽIVE KONKURENTNOSTI – 12 STUBOVA KONKURENTNOSTI

Konkurentnost definišemo kao skup institucija, politika i činilaca koje određuju stepen produktivnosti jedne zemlje. Od stepena produktivnosti zavisi nivo prosperiteta koji ta ekonomija može da dostigne. Nivo produktivnosti je takođe ograničen i stopama prinosa od investicija, koje su osnovni pokretači stopa rasta u ekonomiji. Drugim rečima, konkurentnija je ona ekonomija koja, kako vreme prolazi, ima sve bolje šanse za rast.

Koncept konkurentnosti uključuje statičke i dinamičke komponente. Produktivnost i konkurentnost pokreću mnoge determinante. Razumevanjem velikog broja faktora koji stoje iza ovog procesa bavili su se mnogi ekonomisti stotinama godina unazad. Ti ekonomisti su stvarali razne teorije, počevši od Adama Smita i njegovog fokusa na specijalizaciji i podeli rada, pa do neoklasičnih ekonomista koji su akcenat stavljali na investicije u fizičkom kapitalu i infrastrukturi, a u skorije vreme akcenat je i na drugim mehanizmima kao što su, između ostalih, obrazovanje i edukacija, tehnološki napredak, makroekonomska stabilnost, dobro upravljanje, sofisticiranost firmi, efikasnost tržišta. Svi ovi faktori su važni za konkurentnost i rast, ali nisu međusobno isključivi – dva faktora, ali i više njih, mogu biti važni u isto vreme.

GCI je indeks koji uzima u obzir 12 stubova održivosti na osnovu kojih se zemlje Evropske unije i zemlje kandidati

za ulazak u Uniju, među kojima je i naša zemlja, rangiraju u sferi održivosti. Razmotrićemo ove stubove i promjenjene kriterijume za njihovo merenje.

Prvi stub – Institucije

Institucionalno okruženje je determinisano pravnim i administrativnim okvirom sa kojim pojedinci, preduzeća i vlade stupaju u interakciju kako bi stvorili boljitak. Od kvaliteta institucija zavisi konkurentnost i rast.

Svaki od stubova održivosti poseduje određeni broj podstubova koji su podjednako važni kako bi nam pružili dublji uvid u sve aspekte održivosti. Prema kategorizaciji korišćenju u 2019. godini ove podstubove čine:

1. Organizovan kriminal,
2. Stopa ubistava,
3. Teroristički napadi,
4. Pouzdanost policijskih službi,
5. Socijalni kapital (socijalna kohezija, porodično povezivanje i umrežavanje zajednica, političko učešće i institucionalno poverenje),
6. Transparentnost budžeta,
7. Nezavisnost sudstva,
8. Efikasnost pravnih okvira u izazovima regulacija,
9. Sloboda štampe,
10. Teret državne regulative,
11. Efikasnost pravnih okvira u rešavanju sporova,
12. Elektronsko učešće (E-uprava),
13. Slučajevi korupcije,
14. Pravo vlasništva,
15. Zaštita intelektualne svojine,
16. Kvalitet zemljišne administracije,
17. Snaga revizorskih i računovodstvenih standarda,
18. Regulacija sukoba interesa,
19. Prava akcionara pri korporativnom upravljanju,
20. Politika stabilnosti koju država garantuje preduzetnicima,
21. Reaktivnost države na promene,
22. Prilagođenost pravnih okvira za digitalne poslovne modele,
23. Dugoročna državna vizija,
24. Regulativa u vezi sa energetsom efikasnošću,
25. Regulacija obnovljivih izvora energije,
26. Primena ekoloških sporazuma.

Primetićemo da se pri izmenjenoj klasifikaciji dodatno uvode principi koji se dovode u vezu sa ekološkim inicijativama, e-upravom i digitalizacijom, kao i regulatornim okvirima koji definišu vlasničku strukturu, kako zemljišnu, tako i intelektualnu svojinu.

Drugi stub – Infrastruktura

Opsežna i efikasna infrastruktura je ključna za osiguranje uspešnog funkcionisanja ekonomije. Postojanjem dobro razvijene infrastrukture, smanjuje se efekat udaljenosti između regiona, čime se integriše nacionalno tržište, a potom i povezuje sa tržištima u drugim zemljama i regionima.

Prema kategorizaciji iz 2019. godine podstubove infrastrukture čine:

1. Povezanost puteva,
2. Kvalitet putne infrastrukture,
3. Gustinu železničke mreže,
4. Efikasnost železničkih usluga,
5. Povezanost sa aerodromima,
6. Efikasnost vazdušnih transportnih usluga,
7. Lučnu povezanost za prihvat lajnera,
8. Efikasnost morskih lučnih usluga,
9. Pristup električnoj energiji,
10. Kvalitet snabdevanja električnom energijom,
11. Izloženost nebezbednoj pijaćoj vodi,
12. Pouzdanost snabdevanja vodom.

Pristup, kvalitet i sigurnost vodosnabdevanja uvode se kao dodatni značajan faktor prilikom određivanja infrastrukturne konkurentnosti.

Treći stub – Makroekonomsko okruženje

Stabilnost makroekonomskog okruženja je važna za poslovanje i opštu konkurentnost koju jedna država poseduje. Iako je istina da makroekonomska stabilnost sama po sebi ne može da dovede do povećanja produktivnosti nacije, sa druge strane je uočeno da nered u makroekonomskoj sferi šteti ekonomiji, što se poslednjih godina moglo primetiti u evropskom kontekstu. Podstubovi iz 2019. godine svode se na praćenje inflacije i dinamike duga, koja meri indeks promene javnog duga izmerenog prema kreditnom rejtingu zemlje i nivou duga u korelaciji sa BDP-om.

Četvrti stub – Zdravstvo i osnovno obrazovanje

Prema metodologiji primenjenoj 2019. godine, ovaj stub obuhvata samo zdravstvo, pri čemu se osnovno obrazovanje izuzima iz konteksta merenja, a potom dalje postaje jedan od podstubova koji se integrišu u stub veština. Podstub stuba zdravstva sačinjava očekivanost zdravog života, pri čemu se meri broj godina koliko novorođena beba može da očekuje život u dobrom zdravlju, ako se uzmu u obzir stepen smrtnosti i invaliditeta.

Peti stub – Više obrazovanje i edukacija u korelaciji sa veštinama

Kvalitet višeg obrazovanja i edukacije veoma je važan za one ekonomije koje žele da napreduju na skali vrednosti, više od prostih procesa proizvodnje i jednostavnih proizvoda. Prema metodologiji iz 2019. godine, ovaj stub je preimenovan u Veštine, te samim tim izlazi iz strogog okvira formalnog obrazovanja. Podstubovi stuba veština su sledeći:

1. Prosečno trajanje obrazovanja lica starosti od 25 godina pa naviše, sa izuzetkom ponovljenih godina,
1. Obim obuke zaposlenih u cilju razvoja i usvajanja novih znanja,
2. Kvalitet obuke zaposlenih,
3. Veštine i sposobnosti diplomiranih lica (nakon svršenog srednjeg i nakon univerzitetskog obrazovanja) i njihova usklađenost sa poslovnim potrebama,
4. Digitalne veštine među aktivnom populacijom,
5. Lakoća dolaska do stručnih zaposlenih,
6. Očekivani period školovanja (osnovno i srednje obrazovanje),
7. Kritičko mišljenje u izvođenju nastave,
8. Srazmer broja nastavnika u odnosu na broj učenika u primarnom obrazovanju.

Primećujemo težnju da se usklade znanja i veštine stečene kroz formalno i neformalno obrazovanje sa zahtevima tržišta, kao i pomeranje fokusa na kritičko mišljenje pri obavljanju nastave.

Šesti stub – Efikasnost tržišta roba

Države koje poseduju efikasna tržišta robom u dobroj su poziciji da stvore, s jedne strane, dobar miks proizvoda i

usluga, a sa druge strane, da ubede da se može uspešno trgovati tim proizvodima. Podstubovi iz metodologije primenjene 2019. godine su:

1. Negativan efekat taksa i subvencija na konkurentnost,
2. Obim tržišne dominacije,
3. Konkurentnost usluga,
4. Nadmoć bestarifnih barijera,
5. Komercijalne tarife,
6. Kompleksnost tarifnog sistema,
7. Efikasnost carinskih procedura.

Evidentno je smanjenje mernih podstubova na primerima izuzimanja agrarnih merenja ili npr. orjentisanosti na potrošače.

Sedmi stub – Efikasnost tržišta rada

Efikasnost i fleksibilnost tržišta rada imaju važnu ulogu u tome da uvere radnike da se nalaze na mestu gde mogu najviše da doprinesu u ekonomskom smislu, i da ih podstaknu da ulažu veliki trud prilikom obavljanja svojih poslova. Stub tržišta rada obuhvata sledeće podstubove:

1. Troškovi tehnološkog viška, mereni kroz otkazni rok i visinu nadoknade izražene kroz nedeljna primanja u vezi sa otkazom usled proglašenja tehnološkog viška,
2. Regulatorna praksa u vezi sa zapošljavanjem i otkazima,
3. Saradnja na relaciji radnik-poslodavac,
4. Fleksibilnost plata,
5. Praksa u vezi sa radno aktivnim tržištem koja određuje u kojoj meri ustaljene prakse na tržištu rada mogu da pomognu nezaposlenim licima da se prekvalifikuju i pronadnu novo zaposlenje (uzimajući u obzir poklapanje veština, prekvalifikaciju, itd.),
6. Prava zaposlenih,
7. Lakoća zapošljavanja stranaca,
8. Međunarodna radna mobilnost,
9. Oslanjanje na profesionalni menadžment,
10. Plate i produktivnost,
11. Srazmernost plata između zaposlenih žena i muškaraca.

Sa promenom stanovišta posmatranja tržišta rada, podstubovi međunarodne mobilnosti i zapošljavanja stranih lica se uvode kao dodatni faktori pri merenju konkurentnosti.

Osmi stub – Razvoj finansijskog tržišta

Finansijska i ekonomska kriza u prvi plan su stavili ulogu zdravog i funkcionalnog finansijskog sektora za sprovođenje ekonomskih aktivnosti. Podstubovi u stubu finansijskih sistema po metodologiji iz 2018. godine su sledeći:

1. Domaći krediti namenjeni privatnom sektoru, u % BDP,
2. Finansiranje malih i srednjih preduzeća,
3. Dostupnost kapitala za pokretanje biznisa za start-up preduzeća sa inovativnim ali riskantnim idejama,
4. Tržišna kapitalizacija izražena kao ukupna vrednost svih akcija preduzeća kojima se javno trguje, izražena kroz % BDP-a,
5. Premije osiguranja,
6. Bankarska stabilnost,
7. Neizvršena dugovanja,
8. Kreditni disparitet,
9. Odnos regulatornog kapitala banke.

Uočavamo prelaz ka stvaranju okvira za razvoj start-up preduzeća, kao i razvoj malih i srednjih preduzeća, čiji se boljitak uvodi kao jedan od novih standarda pri merenju konkurentnosti.

Deveti stub – Tehnološka spremnost u korelaciji sa IKT-om

U današnjem globalnom svetu, tehnologija postaje sve važnija za nadmetanje i napredak kompanija. Stub tehnološke spremnosti meri žestinu sa kojom određena ekonomija usvaja postojeće tehnologije potrebne za povećanje produktivnosti njenih industrija, sa posebnim naglaskom na njenom kapacitetu da osnaži informacione i komunikacione tehnologije (IKT) u dnevnim aktivnostima i proizvodnim procesima kako bi se povećala efikasnost i inovacije za konkurentnost. U ovom kontekstu, bitno je da se naglasi da, stepen tehnologije koji je dostupan firmama, mora da se razdvoji od sposobnosti zemlje da sprovodi sopstvena istraživanja, razvija nove inovacione tehnologije i širi granice znanja. Zbog toga se tehnološka spremnost razlikuje od inovacija koje spadaju u dvanaesti stub konkurentnosti. Stub tehnološke spremnosti je prema metodologiji iz 2018. preimenovan u stub usvajanja IKT-a, tj. stub poznavanja i korišćenja tehnologija, koji obuhvata sledeće podstubove:

1. Pretplatnici mobilne mreže/100 stanovnika,
2. Pretplatnici mobilnog širokopojasnog interneta, tzv. bežičnog interneta/100 stanovnika,

3. Preplatnici fiksnog širokopojasnog interneta/100 stanovnika,
4. Pretplata na optički internet/100 stanovnika,
5. Korisnici interneta (procenat lica koja su koristila internet sa bilo koje lokacije i u bilo koje svrhe, nezavisno od uređaja ili korišćene mreže, tokom poslednja tri meseca).

Kroz promenu metodologije za obračunavanje konkurentnosti, akcenat sa stavlja na praćenje primene IKT-aka-ko prilikom edukacije, tako i van nje, pri čemu IKT ne predstavlja samo infrastrukturu ekonomije znanja, već se uz pomoć ovih tehnologija razvija specifična kategorija nematerijalne aktive, odnosno intelektualnog kapitala, takozvani informatički kapital.

Deseti stub – Veličina tržišta

Veličina tržišta utiče na produktivnost jer velika tržišta omogućuju firmama da iskoriste ekonomiju obima. Tradicionalno, tržišta koja su bila dostupna firmama bila su ograničena državnim granicama. U eri globalizacije, međunarodna tržišta su postala zamena za domaća tržišta, naročito za male zemlje.

Četiri podstuba su se nalazila u stubu veličine tržišta iz 2014. godine, i to:

1. Indeks veličine domaćeg tržišta,1-7,
2. Indeks veličine stranog tržišta,1-7,
3. BDP (u milijardama američkih dolara),
4. Izvoz kao procenat BDP.

Veličina tržišta po metodologiji primenjenoj 2018. godi-ne se zasniva na dva podstuba, BDP-u i uvozu roba i usluga, izraženom kroz procenat BDP-a.

Jedanaesti stub – Poslovna sofisticiranost

Poslovna sofisticiranost objedinjuje dva elementa: kvalitet opštih poslovnih mreža jedne zemlje s jedne strane, i kvalitet individualnih operacija i strategija firmi sa druge.

Kvalitet poslovnih mreža i podržavajućih industrija jedne zemlje, merenih kvantitetom i kvalitetom lokalnih snadbeva-ča i širinom njihovih interakcija, važan je iz mnogih razlo-ga. Kada su kompanije i dobavljači iz određenog sektora

međusobno povezani po grupama, tzv. klasterima, efikasnost je sve veća, stvaraju se sve veće prilike za inovativne procese i proizvode, a sa druge strane smanjuju se prepreke za ulazak novih firmi. Prema metodologiji iz 2018. naziv stuba preimenovan je u “poslovna dinamika” i obuhvata sledeće podstubove:

1. Troškovi pokretanja biznisa,
2. Vreme potrebno za započinjanje biznisa,
3. Postotak oporavka u slučajevima nesolventnosti,
4. Regulatorni okvir po pitanju nesolventnosti,
5. Odnos prema preduzetničkom riziku,
6. Spremnost za delegiranje ovlašćenja,
7. Razvoj inovativnih kompanija,
8. Prihvatanje disruptivnih ideja (i tehnologija) od strane kompanija.

Poslovna dinamika baca akcenat na jačanje preduzetničkog duha, podršku pri pokretanju poslovnih aktivnosti ili u slučajevima nesolventnosti.

Dvanaesti stub – Inovacije

Inovacije mogu proisteći iz novog tehnološkog znanja, ali i netehnološkog znanja. Netehnološke inovacije su blisko povezane sa tzv. know-how veštinama. Uslovi rada su ugrađeni u organizacije i zato su u velikom obimu obuhvaćeni jedanaestim stubom. Ovaj poslednji stub konkurentnosti fokusiran je na tehnološke inovacije.

Inovativnost privrede prati Globalni inovacioni indeks (The Global Innovation Index), koji je osmislila Konfederacija industrije Indije (Confederation of Indian Industry), INSEAD (The Business School for the World) u Indiji. Ovaj indeks se temelji na pokazateljima koji se odnose na inovacione ulaze i inovacione izlaze. Inovacioni ulazi su svrstani u pet grupa: institucije, ljudski kapital i istraživanje, infrastruktura, tržišna sofisticiranost i poslovna sofisticiranost. Inovacioni ulazi određuju aspekte pogodnosti okruženja koji su neophodni za stimulisanje inovacija. Zemlje se rangiraju po vrednosti indeksa inovativnosti. Podstubovi ovog stuba prema metodologiji primenjenoj 2018. godine su:

1. Raznolikost radne snage,
2. Stanje razvoja klastera,
3. Međunarodna saradnja kod stvaranja novih izuma i patenata,
4. Saradnja više zainteresovanih činilaca,

5. Naučne objave,
6. Prijava patenata,
7. Troškovi namenjeni istraživanju i razvoju (R&D),
8. Istaknutost istraživačkih institucija,
9. Sofisticiranost kupca,
10. Registrovanje brenda (Trademark).

MERENJE ODRŽIVE KONKURENTNOSTI

Svaki od ovih označenih stubova deluje na konkurentnost privrede samostalno, a takođe i u interakciji sa drugim stubovima. Činioci se valorizuju korišćenjem tzv. „tvrdih podataka“ (stopa inflacije, broj korisnika interneta, očekivano trajanje života itd.) i tzv. „mekih podataka“ (rezultat ankete mišljenja izvršnih rukovodilaca koju svake godine sprovodi Svetski ekonomski forum). Iako smo prikazali svih dvanaest stubova odvojeno, važno je da imamo na umu da oni nisu nezavisni jedan od drugoga, npr. jak kapacitet za inovacije iz dvanaestog stuba je teško postići ako ne postoji zdrava, dobro obrazovana i edukovana radna snaga (stubovi 4 i 5), vešta u usvajanju novih tehnologija (stub 9), ako nema dovoljno finansija (stub 8) za istraživanja i razvoj ili efikasnog tržišta roba koje može da plasira inovacije na tržište (stub 6). Iako su stubovi objedinjeni u jednom indeksu, indeksu globalne konkurentnosti (GCI), napravljena su merenja za svih dvanaest stubova odvojeno, jer su tako dati pokazatelji koje svaka zemlja odvojeno mora da unapredi.

Tabela 3: Okvir indeksa globalne konkurentnosti

Podindeks osnovnih zahteva	Podindeks povećanja efikasnosti	Podindeks inovacionih i sofisticiranih faktora
Stub 1. Institucije	Stub 5. Više obrazovanje i edukacija	Stub 11. Poslovna sofisticiranost
Stub 2. Infrastruktura	Stub 6. Efikasnost tržišta robe	Stub 12. Inovacije
Stub 3. Makroekonomsko okruženje	Stub 7. Efikasnost tržišta rada	
Stub 4. Zdravlje i osnovno obrazovanje	Stub 8. Razvoj finansijskog tržišta	
	Stub 9. Tehnološka spremnost	
	Stub 10. Veličina tržišta	
Ključ za ekonomije zasnovane na baznim faktorima	Ključ za ekonomije zasnovane na efikasnosti	Ključ za ekonomije zasnovane na inovacijama

U ravni sa dobro poznatom ekonomskom teorijom o stepenima razvoja, GCI pretpostavlja da je u prvoj fazi razvoja ekonomija zasnovana na najjednostavnijim činiocima - najpre na nekvalifikovanoj radnoj snazi i nacionalnim resursima. Kompanije se nadmeću na osnovu cene u proizvodima i robama primarno namenjenim prodaji, a njihova niska produktivnost ogleda se u niskim zaradama. Održavanje konkurentnosti u

ovoj fazi razvoja najviše zavisi od dobrog funkcionisanja privatnih i javnih institucija (stub 1), dobro razvijene infrastrukture (stub 2), stabilnog makroekonomskog okruženja (stub 3) i zdrave radne snage koja ima makar osnovno obrazovanje (stub 4). Kako država postaje konkurentnija, produktivnost se povećava i rastu zarade sa napretkom u razvoju. Država onda prelazi u fazu razvoja tzv. pogon efikasnosti, gde mora početi da razvija procese proizvodnje i poveća kvalitet proizvoda zato što su zarade porasle i ne sme da poveća cene. U tom smislu, konkurentnost će biti značajno poboljšana usled uticaja visokog obrazovanja i edukacije (stub 5), efikasnosti tržišta robe (stub 6), dobrog funkcionisanja tržišta rada (stub 7), razvijenih finansijskih tržišta (stub 8), sposobnosti da se iskoriste pogodnosti postojećih tehnologija (stub 9) i velikog domaćeg ili stranog tržišta (stub 10). Konačno, kako države prelaze u fazu pogona inovacija, zarade rastu do stepena gde države mogu da podnesu taj rast zarada i porast životnog standarda, ali samo ako se u svojim poslovnim aktivnostima mogu nadmetati sa novim i jedinstvenim proizvodima. U ovoj fazi kompanije moraju da se nadmeću proizvođači nove i jedinstvene proizvode, pritom sprovodeći najsofisticiranije proizvodne procese (stub 11) i inovacije (stub 12). Stubovi su organizovani u tri podindeksa, a svaki je posebno važan za određenu fazu razvoja. Podindeks osnovnih zahteva okuplja stubove koji su posebno bitni za zemlje u početnoj fazi razvoja. Podindeks povećanja efikasnosti objedinjuje stubove koji su važni za zemlje u fazi efikasnosti. Podindeks inovacija i sofisticiranih faktora objedinjuje stubove koji su važni za zemlje u fazi inovacija. Napred navedeni podaci se odnose na metodologiju obračuna iz 2014. godine, dok je pri klasifikaciji iz 2018. i 2019. godine došlo do blage metodološke izmene u skladu sa podacima iznetim u tabeli 4.

Tabela 4: Izmenjen okvir indeksa globalne konkurentnosti

Omogućavanje okruženja	Tržišta
Stub 1: Institucije	Stub 7: Tržište robe
Stub 2: Infrastruktura	Stub 8: Tržište rada
Stub 3: Usvajanje IKT-a (Poznavanje i korišćenje tehnologija)	Stub 9: Finansijski sistemi
Stub 4: Makroekonomska stabilnost	Stub 10: Veličina tržišta
Ljudski kapital	Ekosistem inovacija
Stub 5: Zdravstvo	Stub 11: Poslovna dinamika
Stub 6: Veštine	Stub 12: Sposobnost inovacije

Iako su nazivi nekih stubova izmenjeni, pri čemu je došlo i do drugačijeg kategorisanja postojećih stubova, suština merenja nije bitno izmenjena, samo su uvedeni novi

trendovi kako bi se što bolje ispratila i izmerila konkurentnost. Umesto ranije korišćenih 114 indikatora, prema novoj valorizaciji korišćeno je ukupno 98 indikatora, od čega su 64 indikatora u potpunosti novi. Svakako, valjalo bi ponovo napomenuti da, zbog promene metodologije pri obračunu indeksa i restrukturisanja stubova, vrednost IGK-a, kao i samog ranga, nije više uporediva sa prethodnim izveštajima Svetskog ekonomskog foruma.

ZAKLJUČAK

Konkurentnost je u protekle tri decenije sastavni deo modernog upravljanja razvojem i poslovanjem. U ekonomskoj teoriji i praksi analiziraju se različiti aspekti konkurentnosti poput produktivnosti, odnosa uvoza i izvoza, deviznog kursa, razvijenosti institucija itd. Merenje i izveštavanje o konkurentnosti podrazumeva sagledavanje i vrednovanje brojnih mikroekonomskih, makroekonomskih i institucionalnih faktora koji opredeljuju konkurentnost jedne privrede.

Danas se merenje konkurentnosti najčešće vezuje za okvir koji je postavio Svetski ekonomski forum, te je u radu detaljnije objašnjena metodologija koja se koristi za izračunavanje indeksa konkurentnosti preko načina ocenjivanja i rangiranja konkurentnosti privreda prema različitim kompozitnim indeksima, kao i ograničenjima pojedinih indikatora. Zaključak je da je metodologija fluidnog karaktera i da je podložna izmenama u odnosu na kretanja opštih društvenih trendova, te da, zbog izmene njenog okvira, rezultati merenja pre i posle promene metrike nisu uporedivi, iako se mogu posmatrati kao širi globalni indikator privrednog razvoja i konkurentnosti nacionalnih ekonomija u međunarodnim okvirima.

LITERATURA

- 1) Bilbao-Osorio, Beñat et al. (2013), Assessing the Sustainable Competitiveness of Nations, The Global Competitiveness Report 2013-2014, World Economic Forum, Geneva, str. 63.
- 2) Grk, Snežana (urednik) (2013) Svet i Srbija, dimenzije razvoja i integracija, deo: dr Biljana Jovanović - Gavrilović, Održiva konkurentnost: Teorijski pristup i empirijska analiza na primeru Evropske Unije i Srbije, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Narodna biblioteka Srbije, Beograd.
- 3) Kovačević, Radovan (2012) Ekonomski odnosi Srbije sa inostranstvom, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd.
- 4) Stevan Devetaković, dr Biljana Jovanović - Gavrilović, dr Gojko Rikalović (2014) Nacionalna ekonomija, udžbenik, CID, Beograd, od 2011. do 2014. godine.
- 5) Tanasković, Svetozar, Bojan Ristić (2019) Konkurentna pozicija Srbije u 2019. godini prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma, Fondacija za razvoj ekonomske nauke.
- 6) World Commission on Environment and Development (1987) Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, March 1987. <http://www.ask-force.org/web/Sustainability/Brundtland-Our-Common-Future-1987-2008.pdf>.
- 7) World Economic Forum (2012) The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a more competitive Europe, WEF, Geneva.
- 8) World Economic Forum (2014) Country/Economy Profiles, Global Competitiveness Report 2013-2014, WEF, Geneva.
- 9) World Economic Forum (2015) Competitiveness Rankings, The Global Competitiveness Report 2015-2016, WEF, Geneva.
- 10) World Economic Forum (2019) The Global Competitiveness Report 2019, WEF, Geneva.
- 11) Vujović, Tanja, Arsić, Ljiljana (2023) Zelena i cirkularna ekonomija kao simboli brige o zaštiti životne sredine, ECOLOGICA, Vol. 30, No 110 180-188 <https://doi.org/10.18485/ecologica.2023.30.110.2>.

THEORETICAL FOUNDATIONS AND METRICS OF ECONOMY COMPETITIVENESS

SUMMARY

The subject is related to the Global Competitiveness Report, where the main indicators and their correlation have been investigated in full detail, as well as the change in applied methodology for each indicator which is being measured.

Keywords: Global Competitiveness Report, sustainability, institutions, infrastructure, ICT adoption, macroeconomic stability, health, skills, product market, labour market, financial system, market size, business dynamism, innovation capability